

Sovražni govor in meje dopustnega poročanja novinarjev o temah v javnem interesu

Abstract

Hate Speech and the Limitations of Journalistic Freedom in Reporting on Matters of Public Interest

The author describes the regulation of hate speech in the acts of the Council of Europe and European Union, and in the court practice of the European Court of Human Rights as well. The author emphasises that harsh, provocative and even offensive statements are to be considered an acceptable form of freedom of expression, so long as they are a part of a constructive discussion regarding matters of public interest. If they are meant to cause hate and intolerance, however, they represent an abuse of freedom of expression, which must be sanctioned. Journalists play an essential role in the prevention of hate speech. They must on one hand impartially, truthfully and completely report on matters of public interest, while working to prevent hate speech at the same time

Keywords: hate speech, European Court of Human Rights, matters of public interest, journalism

Rok Čeferin holds a PhD in Law. He is a co-founder of the Čeferin Law Firm, where he works as an Attorney-at-Law, and an Assistant Professor of Civil Law at the Faculty of Social Sciences of the University of Ljubljana. (rok.ceferin@ceferin.si)

Povzetek

Avtor opisuje ureditev sovražnega govora v normativnih aktih Sveta Evrope in Evropske unije ter v sodni praksi Evropskega sodišča za človekove pravice. Pri tem poudarja, da tudi ostre, provokativne in celo žaljive izjave pomenijo dopustno obliko uveljavljanja svobode izražanja, če so namenjene konstruktivni razpravi o temi v javnem interesu. Če pa so namenjene le zbujanju sovraštva in nestrpnosti, je to zloraba svobode izražanja, ki jo je treba sankcionirati. Pri preprečevanju sovražnega govora igrajo pomembno vlogo tudi novinarji, ki morajo sicer na eni strani nepristransko, resnicoljubno in celovito poročati o zadevah v javnem interesu, na drugi strani pa morajo aktivno pomagati pri preprečevanju sovražnega govora.

Ključne besede: sovražni govor, Evropsko sodišče za človekove pravice, tema v javnem interesu, novinarsko poročanje

Rok Čeferin je doktor pravnih znanosti. Je eden od ustanoviteljev Odvetniške družbe Čeferin, kjer je kot odvetnik zaposlen še danes. Je tudi docent za civilno pravo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. (rok.ceferin@ceferin.si)

Uvod

V pravni in sociološki stroki se izraz sovražni govor opredeljuje na različne načine. Evropsko sodišče za človekove pravice v svoji sodni praksi uporablja opredelitev, ki jo je v svojem Priporočilu o sovražnem govoru¹ leta 1997 zapisal Odbor ministrov Sveta Evrope. V tem dokumentu je sovražni govor opredeljen kot

vse oblike izražanja, ki širijo, spodbujajo, promovirajo ali opravičujejo rasno sovraštvo, ksenofobijo, antisemitizem ali druge oblike sovraštva, ki temeljijo na nestrpnosti, kar vključuje: nestrpnost, izraženo z napadalnim nacionalizmom, etnocentrizmom, diskriminacijo in sovraštvom proti manjšinam, priseljencem ali osebam, katerih predniki so priseljenci.

Navedeno opredelitev sovražnega govora je v svojo sodno prakso povzelo tudi Evropsko sodišče za človekove pravice, ki sicer enotne opredelitve sovražnega govora ni podalo v nobeni od svojih sodb (Weber, 2009: 3).

Iz gornje opredelitve izhaja, da gre pri sovražnem govoru za kolizijo dveh človekovih pravic. Avtor sovražnega govora s svojim pozivanjem k sovraštvu nasproti določeni skupini ljudi uveljavlja svojo pravico do svobode izražanja, ki jo vsakomur jamčita 39. člen Ustave Republike Slovenije (Ustava) in 10. člen Evropske konvencije o varstvu temeljnih pravic in svoboščin (EKČP). S takim ravnanjem pa hkrati posega v pravico do osebnega dostojanstva in varnosti pripadnikov skupine, zoper katero so usmerjene njegove sovražne besede, pri čemer navedeno človekovo pravico vsakomur jamčita 34. člen Ustave in smiselno tudi 8. člen EKČP.

Odločitev o tem, ali je avtor nekega sporočila ravnal v dopustnih okvirih svobode izražanja ali pa je svojo navedeno pravico zlorabil in je njegove besede mogoče označiti za sovražni govor, je mogoče sprejeti le na podlagi tehtanja obeh navedenih človekovih pravic, ki sta v koliziji, in na podlagi meril, ki so nastala v sodni praksi. V tem prispevku bom predstavil ta merila. Poskusil bom odgovoriti na vprašanje, do kod sme avtor določene izjave pri uveljavljanju svobode izražanja in na kateri točki se lahko njegove besede opredelijo kot sovražni govor, ki pomeni zlorabo svobode izražanja. Pri tem se bom še posebej osredinil na dolžnosti novinarjev pri opravljanju svojega dela. V prispevku bom tudi zavzel stališče glede ustreznosti odnosa slovenskih organov pregona do sovražnega govora.

Kot metodo raziskovalnega dela bom uporabil analizo sodne prakse ESČP in slovenskih sodišč ob upoštevanju dognanj pravne teorije glede opredeljevanja dopustnih meja uveljavljanja svobode izražanja.

¹ *Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on »Hate Speech«.* Dokument je dostopen na spletnem naslovu: <https://rm.coe.int/1680505d5b>.

Pomen pravice do svobode izražanja v evropskem pravnem prostoru

ESČP je v svoji obsežni judikaturi s področja varstva pravice do svobode izražanja poudarilo, da je to ena najpomembnejših človekovih pravic, ki jo je dopustno omejevati le izjemoma.

V sodbi *Handyside* proti Združenemu kraljestvu² je tako zapisalo, nato pa je to ponovilo še v številnih poznejših sodbah, da je

svoboda izražanja eden od temeljev demokratične družbe in eden od temeljnih pogojev za napredek družbe in vsakega posameznika. Nanaša se ne le na ideje, ki so sprejete z odobravanjem, ampak tudi na tiste, ki žalijo, pretresajo in motijo državo ali katerikoli del družbe.

V isti sodbi je ESČP opozorilo na večplastnost svobode izražanja. Svoboda izražanja je tako 1. eden od »temeljev demokratične družbe« in 2. eden od »temeljnih pogojev za napredek družbe in za razvoj vsakega posameznika«.

Na podoben način razume svobodo izražanja tudi Ustavno sodišče RS. Po njegovem mnenju gre za »eno najdragocenejših človekovih pravic in temelj skoraj vsake druge oblike svobode«.³ Ustavno sodišče soglaša z mnenjem slovenske pravne teorije, da sta vloga in pomen svobode izražanja večplastna (Jaklič v Šturm, 2002: 417). Po eni strani gre za vrednoto *per se*, ki je sredstvo posameznikove samouresničitve, po drugi strani pa je svoboda izražanja tudi »temelj in nepogrešljiv pogoj skoraj vsake druge oblike svobode«.⁴ Po mnenju Ustavnega sodišča naša Ustava »svobode izražanja ne varuje samo v interesu posameznika, njegovega svobodnega uveljavljanja in razvoja, temveč hkrati v interesu vsestranske obveščenosti in iskanja resnice v nenehnih demokratičnih procesih javnega preverjanja in nastajanja javnega mnenja«.⁵ Tudi Ustavno sodišče torej svobodo izražanja, tako kot ESČP, razume kot *condicio sine qua non* 1. svobodne in demokratične družbe ter 2. »svobodnega uveljavljanja in razvoja« vsakega posameznika.

² Sodba *Handyside* proti Združenemu kraljestvu, št. 5493/72 z dne 7. decembra 1976.

³ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-141/97 z dne 22. novembra 2001.

⁴ Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-226/95 z dne 8. julija 1999.

⁵ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-345/01 z dne 5. februarja 2004.

Sovražni govor kot zloraba pravice do svobode izražanja

Svoboda izražanja torej v evropskem pravnem prostoru velja za eno najpomembnejših človekovih pravic, ki jo je dopustno omejevati le izjemoma. Kljub temu pa niti ESČP v svoji sodni praksi niti drugi organi Sveta Evrope in Evropske unije v svoji normativni dejavnosti ne kažejo nikakršne tolerance do sovražnega govora. Sovražni govor kot zloraba svobode izražanja ne uživa varstva v okviru 10. člena EKČP (Harris in dr., 2009: 451).

Tak odnos moderne Evrope do sovražnega govora je posledica zgodovinskih okoliščin. EKČP in zgodnja sodna praksa ESČP sta nastajali v času po holokavstu, po padcu fašizma in nacizma ter v času Stalinovih grozodejstev v Sovjetski zvezi. Množično kršenje človekovih pravic v navedenih družbenih redih ne bi bilo mogoče brez načrtnega, s strani organov oblasti organiziranega zbujanja sovraštva nasproti Judom, »razrednim sovražnikom« in drugim skupinam ljudi. Pod vplivom teh tragičnih zgodovinskih izkušenj so evropski pravniki prišli do spoznanja, da se institucije demokratične družbe niso sposobne same zaščititi pred rasistično in drugo sovražno propagando ter da jim je pri tem treba pomagati tudi s cenzuro in kaznovanjem.

To je vplivalo tudi na vsebino EKČP in na sodno prakso ESČP glede sovražnega govora (MacDonald, Matcher in Petzold, 1993: 474). ESČP je tako v sodbi Gündüz proti Turčiji⁶ zapisalo, da sta

strpnost in spoštovanje enakega dostojanstva vseh ljudi temelj demokratične in pluralistične družbe. Zato je v posameznih demokratičnih družbah nujno treba kaznovati ali preprečevati vse oblike izražanja, ki širijo, promovirajo ali opravičujejo sovraštvo, temelječe na nestrpnosti.

Enak odnos do omejevanja sovražnega govora pa imajo tudi drugi organi Sveta Evrope in Evropske unije.

Sovražni govor v normativnih aktih Sveta Evrope in Evropske unije

Odbor ministrov Sveta Evrope je v svojem Priporočilu o sovražnem govoru (glej opombo št. 1) pozval članice Sveta Evrope, naj aktivno preprečujejo vse oblike sovražnega govora. V ta namen naj v svoje pravne rede na področju kazenskega, civilnega in upravnega prava sprejmejo določbe, na podlagi katerih bo mogoče po eni strani učinkovito zaščititi svobodo izražanja, po drugi pa na podlagi objektivnih

⁶ Sodba Gündüz proti Turčiji, št. 35071/97 z dne 4. decembra 2003.

kriterijev opredeliti in posledično omejiti zlorabo svobode izražanja, ki pomenijo nedopustno kršitev pravice do osebnega dostojanstva in ugleda drugih oseb. Pod pogojem proporcionalnosti naj se zoper avtorje sovražnega govora uveljavijo tudi kazenskopravne sankcije. Pri opredeljevanju nujnosti omejevanja svobode izražanja naj nacionalne oblasti upoštevajo standarde iz sodne prakse ESČP.

V uvodu tega prispevka navedeno opredelitev sovražnega govora Odbora ministrov Sveta Evrope je Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti v svojem Generalnem priporočilu št. 15 o boju proti sovražnemu govoru (Generalno priporočilo)⁷ dopolnila⁸. V navedenem dokumentu je sovražni govor opredeljen kot

zagovarjanje, promoviranje in spodbujanje v kakršnikoli obliki, blatenja, sovraštva ali obrekovanja osebe ali skupine oseb, kot tudi vsakršno nadlegovanje, žaljenje, negativno označevanje oz. stereotipizacija, stigmatizacija ali grožnja v razmerju do takšne osebe ali skupine oseb in opravičevanje vseh predhodno navedenih načinov izražanja na podlagi rase, barve, porekla, nacionalne oz. etnične pripadnosti, starosti, invalidnosti, jezika, veroizpovedi ali prepričanja, spola, spolne identitete, spolne usmerjenosti ali druge osebne značilnosti ali statusa.

Organi Sveta Evrope so se v svoji normativni dejavnosti posvetili tudi preprečevanju rasističnih in ksenofobnih izjav, posredovanih po spletu.⁹ Svet Evrope tako poziva evropske države, naj v svojih pravnih sistemih opredelijo kot kaznivo dejanje vsako razširjanje rasističnega in ksenofobnega gradiva s pomočjo računalniških sistemov.

Z okvirnim Sklepom Sveta 2008/913/PNZ z dne 28. novembra 2008 o boju proti nekaterim oblikam in izrazom rasizma in ksenofobije s kazenskopравnimi sredstvi je Svet Evropske unije poskusil dodatno približati kazenske zakonodaje držav članic, da bi se zagotovilo izvajanje celovite in jasne zakonodaje za učinkovit boj proti rasizmu in ksenofobiji z opredelitvijo skupnega evropskega kazenskopравnega pristopa za boj proti rasizmu in ksenofobiji. Kazenskopравni pregon zoper storilce tovrstnih kaznivih dejanj naj se uvede po uradni dolžnosti, torej ne glede

⁷ *General Policy Recommendation No. 15 on combating Hate Speech adopted on 8 December 2015 by ECRI at its 68th meeting (8-11 December 2015)*. Navedeni dokument je dostopen na spletnem naslovu: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2408059&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>.

⁸ Prej omenjeno Priporočilo o sovražnem govoru ni obsegalo vseh primerov sovražnega govora, recimo v praksi sorazmerno pogostih primerov sovražnega govora nasproti osebam na podlagi njihove spolne usmerjenosti. Zato je opredelitev sovražnega govora iz Generalnega priporočila ustrežnejša.

⁹ Glej *Convention on Cybercrime in Additional protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems*. Prvi dokument je dostopen na spletni strani: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm>, drugi pa na spletni strani: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/189.htm>.

na odločitev žrtev, saj so te pogosto še posebej ranljive in zato iz strahu nasprotujejo uvedbi sodnih postopkov. Ker se s kazenskoopravnim pregonom avtorjev sovražnega govora posega v pravico do svobode izražanja, naj se za zagotovitev ravnovesja med svobodo izražanja in pravicami varovanih manjšin kot kazniva dejanja opredelijo le tista dejanja spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti, ki so bila storjena na tak način, da lahko ogrožajo ali motijo javni red in mir, ali pa tedaj, ko gre za grožnje, zmerjanje ali žaljenje.

Storilcem navedenih kaznivih dejanj naj se izrekajo kazni od enega do treh let zapora.

Sovražni govor v sodni praksi ESČP

Tudi ESČP v svoji sodni praksi opozarja, da pomeni sovražni govor nedopustno zlorabo svobode izražanja, ki si ne zasluži varstva v okviru 10. člena EKČP. Iz njegove sodne prakse izhaja, da informacije in ideje, posredovane v sovražnem govoru, niso predmet varstva v okviru 10. člena EKČP, ki opredeljuje pravico do svobode izražanja. Izjave, posredovane v obliki sovražnega govora, pomenijo zlorabo svobode izražanja v smislu 17. člena EKČP, ki prepoveduje zlorabo konvencijskih človekovih pravic in temeljnih svoboščin.¹⁰ Pritožbe zaradi domnevnih posegov v neko obliko izražanja, ki jo ESČP okvalificira kot sovražni govor, se ne sprejmejo v vsebinsko obravnavo.¹¹

ESČP je sovražni govor obsodilo v številnih zadevah, na primer v zadevi *Garaudy proti Franciji*,¹² v kateri je šlo za minimaliziranje holokavsta, *Norwood proti Združenemu kraljestvu*,¹³ v kateri je šlo za enačenje muslimanov s teroristi, *Le Pen proti Franciji*,¹⁴ v kateri je šlo za nedopustno označitev muslimanov za nevarne interesom francoskega naroda, in *Vejdeland proti Švedski*,¹⁵ v kateri je šlo za žalitev homoseksualcev. V tem prispevku naj na kratko opišem le dve od navedenih sodb.

V zadevi *Norwood proti Združenemu kraljestvu* je ESČP obravnavalo primer, v katerem je Anthony Norwood, član skrajne desničarske organizacije *Britanska nacionalna stranka*, pred oknom svojega stanovanja obesil plakat, na katerem

¹⁰ Glej na primer sodbo ESČP *Garaudy proti Franciji*, št. 65831/01 z dne 24. junija 2003.

¹¹ ESČP je v tem povzelo sodno prakso Evropske komisije za človekove pravice, ki je med drugim tako razsodila v zadevi *Glimmerveen in Hagenbeek proti Nizozemski*, št. 8348/78, 8406/78 z dne 11. oktobra 1979. V zvezi s tem glej še *Harris in dr.*, 2009: 451.

¹² Sodba *Garaudy proti Franciji*, št. 65831/01 z dne 24. junija 2003.

¹³ Sodba *Norwood proti Združenemu kraljestvu*, št. 23131/03 z dne 16. novembra 2004.

¹⁴ Sodba *Le Pen proti Franciji*, št. 18788/09 z dne 20. aprila 2010.

¹⁵ Sodba *Vejdeland proti Švedski*, št. 1813/07 z dne 9. maja 2012.

je bila fotografija gorečih newyorških dvojčkov s pripisom: »Islam out of Britain, protect the British people.« Zaradi tega je bil pred angleškimi sodišči obsojen zaradi zbujanja sovraštva do muslimanov. Pritožil se je na ESČP, ki pa je njegovo pritožbo ocenilo za nedopustno. V svoji sodbi je navedlo, da je šlo pri Norwoodovem sporočilu za napad na vse britanske muslimane, za zbujanje sovraštva do njih in s tem za nedopustno zlorabo svobode izražanja.

Podoben napad na osebno dostojanstvo muslimanov je ESČP obravnavalo v zadevi Le Pen proti Franciji. Jean-Marie Le Pen je bil leta 2005 predsednik francoske politične stranke Nacionalna fronta. Pred francoskimi sodišči je bil kaznovan zaradi dveh izjav. Najprej je v intervjuju za časopis Le Monde med drugim izjavil: »Na dan, ko v Franciji ne bo več pet milijonov, ampak 25 milijonov muslimanov, bodo oni vladali.« Nato je dodal: »Ko ljudem povem, da ko bo v Franciji živelo 25 milijonov muslimanov, bomo Francozi morali paziti na vsak korak, mi pogosto odgovorijo: ampak, gospod Le Pen, saj jih je toliko že zdaj – in imajo prav.« Zaradi teh besed, ki se v primerjavi z nekaterimi sovražnimi komentarji v slovenskih medijih zdijo razmeroma nedolžne, je bil pred francoskimi sodišči obsojen, z obsodbo pa je soglašalo tudi ESČP. V obrazložitvi sodbe je zapisalo, da so njegovi komentarji celotno muslimansko skupnost postavili v slabo luč, s čimer so spodbujali nestrpnost in sovražnost med večinskim prebivalstvom ter muslimansko skupnostjo.

Že iz teh sodb lahko razberemo, da ESČP, čeprav na eni strani uvršča svobodo izražanja zelo visoko na hierarhični lestvici človekovih pravic, na drugi strani ne kaže nikakršne tolerance do sovražnega govora. Po mnenju ESČP za sovražni govor ne gre le v primerih izrecnega pozivanja k sovraštvu nasproti določeni skupini ljudi. Zadostuje, da avtor sovražnega govora določeno skupino ljudi žali ali smeši.

Tehtanje kolidirajočih človekovih pravic pri sovražnem govoru¹⁶

Kot je zgoraj navedeno, gre pri sovražnem govoru za kolizijo med pravico do svobode izražanja ter pravico do osebnega dostojanstva in varnosti. Do odgovora na vprašanje, ali je avtor sovražnega govora prestopil dopustne meje svobode izražanja ali ne, je mogoče priti le na podlagi tehtanja navedenih človekovih pravic. V sodni praksi, predvsem pa v sodni praksi Ustavnega sodišča in ESČP, so se izoblikovala nekatera merila, na podlagi katerih je mogoče oceniti, kdaj je avtor neke izjave ostal v dopustnih okvirih svobode izražanja in kdaj je te okvire prestopil.

Tako je na primer pomembno, kdo je avtor določene izjave. Pripadnikom neka-

¹⁶ Vsebinsko iz tega razdelka sem obravnaval že v prispevku z naslovom *Sovražni govor kot zloraba pravice do svobode izražanja*, ki je v postopku objave v Zborniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

terih poklicev se namreč v sodni praksi priznavajo širše meje svobode izražanja. Med te poklice spadajo poslanci in drugi izvoljeni predstavniki ljudstva,¹⁷ novinarji,¹⁸ pa tudi odvetniki¹⁹. Predstavniki teh in še nekaterih drugih poklicev se torej smejo izražati ostreje in bolj provokativno, saj s svojimi izjavami varujejo pravice in interese drugih ljudi. Poslanci tako nastopajo v imenu svojih volivcev, odvetniki branijo interese svojih strank, novinarji pa uresničujejo pravico javnosti do obveščeniosti. To pomeni, da predstavniki navedenih poklicev le v primerih izjemno ostrih in provokativnih komentarjev prestopijo dopustne meje svobode izražanja in s tem ravnajo protipravno.

Najpomembnejše merilo za ocenjevanje protipravnosti ravnanja avtorja sovražnih besed pa je, ali je z njimi pripomogel k razpravi o temi v javnem interesu ali pa je šlo pri njegovi izjavi le za golo žalitev določene osebe ali skupine oseb. Tudi če se nekdo ostro ali celo žaljivo izrazi o določeni skupini ljudi, na primer o pripadnikih neke religije, se šteje, da je ostal v dopustnih okvirih svobode izražanja, če njegove izjave pomenijo konstruktiven prispevek k razpravi o temi, ki je pomembna za javnost.²⁰

Neargumentirano blatenje pripadnikov posamezne skupine ljudi, na primer pripadnikov nekega naroda, religije ali spolne usmerjenosti, pa pomeni nedopustno zlorabo svobode izražanja.

Ureditev sovražnega govora v slovenskem kazenskem pravu

Sovražni govor je kot kaznivo dejanje opredeljen v 297. členu Kazenskega zakonika (KZ-1).²¹ V tej določbi je med drugim navedeno, da kaznivo dejanje *Javnega spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti* stori tisti, ki javno spodbuja ali razpihuje sovraštvo, nasilje ali nestrpnost, ki temelji na narodnostni, rasni, verski ali etnični pripadnosti, spolu, barvi kože, poreklu, premoženjskem stanju, izobrazbi, družbenem položaju, političnem ali drugem prepričanju, invalidnosti, spolni usmerjenosti ali katerikoli drugi osebni okoliščini, in je dejanje storjeno na

¹⁷ Na primer sodba ESČP Lombardo in drugi proti Malti, št. 7333/06 z dne 24. aprila 2007.

¹⁸ O širokih mejah svobode tiska obstaja prava hiperinflacija sodb ESČP. Nekaj najpomembnejših sodb v zvezi s tem vprašanjem glej v Harris in dr., 2009: 465–472.

¹⁹ Na primer sodba ESČP Nikula proti Finski, št. 31611/96 z dne 21. marca 2002.

²⁰ Glej npr. zadevo Giniewski proti Franciji, št. 64016/00 z dne 31. januarja 2006. V tej zadevi je ESČP obravnavalo pritožbo pisatelja, ki je za nastanek antisemitizma obdolžil doktrino katoliške cerkve in je bil zato pred francoskimi sodišči obsojen zaradi žalitve katoliške vere in katoličanov. ESČP je rabsodilo v njegov prid z obrazložitvijo, da je s svojim, čeprav ostrim člankom, prispeval k razpravi o temi v javnem interesu.

²¹ Uradni list RS, št. 55/2008, 66/2008 – popr., 39/2009 – KZ-1A, 91/2011 – KZ-1B.

način, ki lahko ogrozi ali moti javni red in mir, ali z uporabo grožnje, zmerjanja ali žalitev. Storilec se kaznuje z zaporom do dveh let. Če je navedeno dejanje storjeno z objavo v sredstvih javnega obveščanja ali na spletnih straneh, se s kaznijo iz prvega ali drugega odstavka tega člena kaznuje tudi odgovorni urednik oziroma tisti, ki ga je nadomeščal, razen če je šlo za prenos oddaje v živo, ki ga ni mogel preprečiti, ali za objavo na spletnih straneh, ki uporabnikom omogočajo objave vsebin v dejanskem času oziroma brez predhodnega nadzora.

Primerjava med besedilom 297. člena KZ-1 in priporočili iz prej navedenega Sklepa Sveta 2008/913/PNZ z dne 28. novembra 2008 o boju proti nekaterim oblikam in izrazom rasizma in ksenofobije s kazenskoopravnimi sredstvi pokaže, da je Slovenija na normativnem področju upoštevala smernice Evropske unije za kazenskoopravni pregon sovražnega govora. Na drugi strani pa preseneča ugotovitev, da imamo v Sloveniji v zvezi z 297. členom KZ-1 zelo skromno sodno prakso.

Vrhovno sodišče Republike Slovenije doslej ni izdalo še nobene sodbe, ki bi bila vsebinsko povezana s kaznivim dejanjem iz prvega odstavka 297. člena KZ RS-1,²² slovenska višja sodišča pa so v zvezi s tem kaznivim dejanjem doslej razsodila le štirikrat.²³ Tri sodbe so bile obsodilne,²⁴ ena pa oprostilna. Vse tri obsodilne sodbe so bile sprejete pred novelo KZ-1B, oprostilna sodba pa je bila izdana v času, ko je ta novela že veljala.

Iz analize oprostilne sodbe izhaja, da je kaznivo dejanje javnega spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti le tisto dejanje, ki je storjeno na tak način, da lahko glede na konkretne okoliščine ogrozi ali moti javni red in mir. Podano mora biti konkretno ogrožanje, ki se mora pokazati v neposredni nevarnosti, posegu v telesno ali duševno celovitost posameznikov, oviranju izvrševanja pravic ali dolžnosti ljudi, državnih organov, organov samoupravnih lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil na javnem kraju. Dejanja spodbujanja ali razpihovanja morajo biti take narave, da v okolju in razmerah, v katerih so storjena, do kršitev javnega reda in miru ne privedejo le zato, ker so pravočasno posredovali pristojni organi ali posamezni udeleženci oziroma druge navzoče osebe, ali zaradi pravočasnega prenehanja sovražnega govora.

V primerih, ki jih je sodišče obravnavalo v treh preostalih zadevah, kjer so bile izrečene obsodilne sodbe, je šlo za javno pozivanje k sovraštvu do Romov in homoseksualcev. V vseh treh zadevah je sodišče argumentirano ugotovilo, da so

²² Edina sodba, ki jo je Vrhovno sodišče doslej izdalo v zadevi očitane kaznivega dejanja po 297. členu KZ-1, se vsebinsko ni ukvarjala z znaki tega kaznivega dejanja. Z njo je vrhovno sodišče namreč razveljavilo sodbo višjega sodišča zato, ker se je obtožba in s tem tudi sodba opirala na dokaze o DNK storilca, ki so bili pridobljeni, ko je bil storilec še mladoleten (glej sodbo Vrhovnega sodišča I Ips 5357/2010-162 z dne 27. marca 2014).

²³ Sodna praksa višjih sodišč je dostopna na spletnem portalu Ius-Info: <http://www.iusinfo.si/Judikati/KazaloIesp.aspx> (26. februar 2016).

²⁴ Sodbe Višjega sodišča v Ljubljani opr. št. II Kp 24631/2010, II Kp 24633/2010 in II Kp 5357/2010.

podani vsi elementi kaznivega dejanja, ki je bilo očitano obdolžencem.

Od navedenih sodb predvsem oprostilna sodba zbuja pomisleke. Zakonski znak kaznivega dejanja iz 297. člena KZ-1 je namreč, da je dejanje storjeno na način, ki lahko ogrozi javni red in mir. Zadostuje torej abstraktna nevarnost za javni red in mir, medtem ko je višje sodišče zavzelo stališče, da je zakonski znak tega kaznivega dejanja konkretna nevarnost oziroma da celo mora zaradi sovražnih izjav storilca skorajda že priti do motenja javnega reda in miru. Če bi zakonodajalec želel obravnavano kaznivo dejanje opredeliti tako, kot ga je v navedeni sodbi razumelo Višje sodišče v Ljubljani, bi bilo v zakonu navedeno, da je kaznivo dejanje storjeno, če sovražne izjave *ogrozijo* javni red in mir, ne pa, kot je zapisano zdaj, da javni red in mir *lahko ogrozijo*.

(Ne)ustreznost odnosa slovenske kaznovalne politike do sovražnega govora²⁵

Najverjetneje je prav navedena oprostilna sodba Višjega sodišča v Ljubljani vplivala na nesorazmerno blag odnos državnega tožilstva do pregona avtorjev sovražnega govora oziroma domnevnih storilcev kaznivega dejanja iz 297. člena KZ-1. Ta neaktivnost tožilstva je očitno tudi razlog za odsotnost sodne prakse na tem področju.

Primer, ki kaže na pravilnost te ugotovitve, je zadeva »pisma Tomaža Majerja«. Decembra 2011 je na spletni strani Slovenske demokratske stranke oseba, ki se je podpisala kot Tomaž Majer, objavila pismo, v katerem je med drugim navedla, da je eden od razlogov za zmago Zorana Jankovića na volitvah slovenska »radodarnost« z državljanstvi, ki so bila podeljena priseljencem iz nekdanjih jugoslovanskih republik, in da so volivci iz nekdanjih jugoslovanskih republik volili Jankovića zato, ker so se bali, da bi sicer izgubili državljanstvo. K temu je Majer dodal, da so imeli volivci na roki napisano številko kandidata, ki so jo morali obkrožiti, da pri izpolnjevanju volilnih lističev ne bi pozabili, za koga morajo glasovati. Zato bomo Slovenci po Majerjevih besedah za predsednika dobili srbskega tajkuna.

Vsebina navedenega pisma očitno spominja na zgoraj navedene primere iz sodne prakse ESČP. Tako kot je Majer v priseljencih videl nevarnost za interese slovenskega naroda, sta Norwood in Le Pen v muslimanih videla nevarnost za Angleže oziroma Francoze. V nasprotju z Norwoodom in Le Penom pa je Majer k temu dodal, da so priseljenci neumni in neuki. Njegove besede so tako po intenzivnosti stigmatiziranja priseljencev gotovo presegle Le Penove in Norwoodove besede proti muslimanom.

²⁵ Vsebino iz tega razdelka sem obravnaval že v prispevku z naslovom *Sovražni govor kot zloraba pravice do svobode izražanja*, ki je v postopku objave v Zborniku Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Kot je zgoraj navedeno, sta bila Le Pen in Norwood pred nacionalnimi sodišči zaradi sovražnega govora obsojena in ESČP se je z njuno obsodbo strinjalo. V zadevi Tomaža Majerja pa je Okrožno državno tožilstvo v Ljubljani ovadbo zoper Majerja zavrglo z obrazložitvijo, da s svojimi besedami ni izpolnil enega od znakov kaznivega dejanja iz 297. člena KZ-1, tj., da je dejanje storjeno na način, ki lahko ogrozi ali moti javni red in mir, ali z uporabo grožnje, zmerjanja ali žalitev.²⁶

Tudi če se strinjamo s stališčem tožilstva, da Majer s svojimi besedami ni ogrozil javnega reda, saj zaradi njegovih besed ni bilo pričakovati izbruhov nasilja proti priseljencem ali drugačnega motenja javnega reda, se je težko strinjati z ugotovitvijo, da njegove besede ne pomenijo »groženj, zmerjanja ali žalitev«. V zvezi s tem je tožilstvo v sklepu zapisalo le, da je pojme grožnje, zmerjanje in žalitve »treba razlagati v njihovem kazenskopravnem pomenu in v skladu s teorijo in sodno prakso, oblikovano glede ustreznih kaznivih dejanj«. Ta obrazložitev ne pove ničesar, vsekakor pa ne odgovori na vprašanje, zakaj je tožilstvo menilo, da Majerjeve besede, da so priseljenci z območja nekdanje Jugoslavije neumni, neuki in da pomenijo grožnjo za interese Slovencev, do priseljencev niso bile žaljive. Odločitev tožilstva, da se ovadba zavrže, je tako očitno neprepričljiva.

To ugotovitev potrjujejo še nekateri drugi primeri, v katerih so slovenski organi pregona pokazali nesorazmerno blag odnos do avtorjev sovražnih izjav.

Naj v zvezi s tem spomnim na odločitev tožilstva, da ne sproži kazenskega postopka zoper Sebastjana Erlaha, ki je v svojih tvitih pozival, naj se begunce pričaka s krogli in naj se požge džamijo, ko bo ta zgrajena.²⁷ Tudi v tej zadevi je tožilstvo zavzelo stališče, da Erlah s svojimi izjavami ni ogrozil javnega reda in miru, njegovih besed pa po mnenju tožilstva tudi ni bilo mogoče okvalificirati kot grožnje, zmerjanje ali žalitve.

Pozivi k streljanju na ljudi in k požigu sakralnega objekta po mojem mnenju lahko povzročijo nevarnost za javni red in mir. Pri tem je namreč treba upoštevati, da so bili Erlahovi pozivi drugače kot Majerjevi objavljeni v času, ko se je napetost med evropskim prebivalstvom zaradi vedno večjega števila beguncev zaostrovala. V času in v okoliščinah, v katerih je Erlah pozival k nasilju, bi se objektivno gledano lahko zgodilo, da bi kdo tem pozivom sledil in da bi dejansko prišlo do nasilnega dejanja proti beguncem ali pa proti muslimanom, saj sta se v medijih, predvsem pa v različnih spletnih komentarjih, ti dve skupini ljudi enačili.

Po Erlahovih tvitih in po še številnih drugih sovražnih spletnih komentarjih v zvezi z muslimani smo bili lani priče dvema zaporednima skrunitvama zemljišča, na katerem bo v Ljubljani stala džamija. Neznani storilci so po tem zemljišču razlili

²⁶ Sklep Okrožnega državnega tožilstva v Ljubljani št. Kt (0)5875/11-MJ-tp z dne 28. novembra 2012.

²⁷ Glej npr. članek v spletni izdaji Večera z dne 27. 8. 2015 z naslovom *Prijava policiji zaradi »krogel na begunsko krizo«* (Čokl in STA, 2015). Članek je dostopen na spletnem naslovu: <http://www.vecer.com/clanek/201508276138337>.

svinjsko kri in nanj odvrgli svinjske glave. K temu dogodku je gotovo pripomogla tudi intenzivna gonja proti priseljencem in muslimanom na splošno v različnih spletnih komentarjih, morda pa so k temu pripomogli tudi Erlahovi pozivi.

Ti dogodki so pokazali, da ugotovitev tožilstva, da Erlahove besede ne bi mogle ogroziti javnega reda, ni bila prepričljiva.

Iz opisanih primerov je torej mogoče sklepati, da kljub načelni skladnosti kazenskopravne ureditve sovražnega govora s smernicami Sveta Evrope slovenski organi pregona v praksi od teh smernic odstopajo.

Opravljanje novinarskega dela – kje je meja med legitimnim poročanjem o temi v javnem interesu in sovražnim govorom?

Novinarji morajo v okviru opravljanja svoje funkcije *public watchdog*²⁸ javnost nepristransko in resnicoljubno obveščati o zadevah, ki so zanjo pomembne.²⁹ Kot je navedeno v *Etičnem kodeksu* Mednarodne novinarske federacije, je namreč »spoštovanje resnice in pravice javnosti do resnice prva novinarjeva dolžnost« (International Federation of Journalist, 1954/1986).

Včasih pa lahko tudi resnicoljubno poročanje novinarjev o družbeni realnosti pripomore k nastanku ali povečanju nestrpnosti javnosti nasproti določeni skupini ljudi. V takem primeru se postavi vprašanje, ali naj novinar vztraja pri resnicoljubnem poročanju o družbeni realnosti, s čimer pripomore k uresničevanju pravice javnosti do obveščeniosti, ali pa naj informacije, ki bi utegnile zbuditi negativna čustva javnosti do določene skupine ljudi, raje zamolči.

Tipičen primer take dileme se je slovenskim novinarjem postavil ob poročanju o razmerah v begunskih centrih v Sloveniji. Nekateri novinarji, ki so o navedeni temi poročali lani, so se pri opravljanju svojega dela spraševali, ali naj objavijo tudi informacije, ki bi lahko pri javnosti zbudile negativen odnos do beguncev, na primer informacije o kaznivih dejanjih, ki so jih begunci storili v begunskih centrih (Korošec, 2016). Objava teh informacij bi namreč lahko pri delu javnosti zbudila negativna čustva do beguncev, s čimer bi dejansko pripeljala do enakega rezultata kot sovražni govor. Pripomogla bi k nastanku oziroma povečanju nestrpnosti matičnega prebivalstva proti ranljivi družbeni skupini, to je beguncem. Ta dilema je bila razumljiva. Ob še tako profesionalnem pristopu do opravljanja svojega dela

²⁸ Izraz *public watchdog* v pravni teoriji in v sodni praksi ESČP označuje vlogo novinarjev pri izvajanju njihove funkcije nadzora nad ravnanjem nosilcev oblasti.

²⁹ O dolžnostih novinarjev pri nepristranskem obveščanju javnosti glej širše Poler Kovačič, 2004 in Vobič, 2009.

je bilo novinarjem težko ohraniti objektivnost, ko so bili v neposrednem stiku s trpečimi ljudmi (ibid.).

Pred podobno dilemo so bili postavljeni tudi novinarji, ko so poročali o množičnih spolnih napadih na novo leto 2016 v Kölnu.³⁰ Čeprav je šlo za dogodek, ki si je že zaradi velikega števila spolnih zlorab nedvomno zaslužil pozornost javnosti, je časopis *Dnevnik* prvo novico o tem dogodku objavil šele 6. januarja 2016, *Delo* pa celo dan pozneje, torej 7. januarja 2016.³¹

Kljub sicer do neke mere razumljivemu stališču novinarjev in uredništev navedenih medijev, da bodo odlašali z objavo informacij, ki bi lahko negativno vplivale na odnos javnosti do beguncev, pa je bilo njihovo ravnanje nesprejemljivo. Temeljna dolžnost novinarjev kot »javnih psov čuvajev« je uresničevanje pravice javnosti do obveščeniosti, ki je sestavni del oziroma pasivna komponenta svobode tiska (Čeferin, 2013: 32). Pravica do obveščeniosti pa na drugi strani implicira dolžnost novinarjev, da javnosti posredujejo zanesljive in celovite informacije o družbenem dogajanju. Resnicoljubno in celovito obveščanje javnosti je torej dolžnost novinarjev, ki jim jo v okviru pravice do svobode izražanja nalagata tako Ustava v 39. členu, kot tudi EKČP v 10. členu. Gre torej ne le za etično (glej Etični kodeks Mednarodne novinarske federacije), temveč tudi na pravni normi utemeljeno dolžnost novinarjev. Da je objektivno obveščanje javnosti novinarska dolžnost, pa v svoji sodni praksi opozarja tudi Ustavno sodišče RS kot razlagalec slovenske Ustave. Tako je v svoji odločbi U-I-172/94³² zapisalo, da morajo novinarji pri svojem delu vzpostavljati nepristransko informirano javnost, kar še posebej velja za poročanje o temah, pri katerih obstaja splošni interes javnosti o informiranosti. Svojo navedeno nalogo pa lahko izpolnijo le s čim bolj objektivnim obveščanjem javnosti o družbenem dogajanju. Vsakršno prilagajanje poročanja takim ali drugačnim odzivom javnosti bi pomenilo odstop od naloge, ki jo novinarjem nalaga Ustava. V tem smislu je molk novinarjev ob množičnih spolnih zlorabah, pa čeprav so ga vodili pozitivni nagibi, pomenil kršitev njihovih dolžnosti, ki izhajajo iz svobode tiska, zajamčene z Ustavo in EKČP.

Drugače pa velja za novinarske prispevke, ki niso namenjeni iskanju resnice o temi, pomembni za javnost, temveč le spodbujanju sovraštva sproti določeni skupini ljudi.³³ Takih prispevkov oziroma sovražnega govora se morajo novinarji

³⁰ BBC je poročal, da so predvsem priseljenci iz severnoafriških držav takrat samo v Kölnu spolno zlorabili več sto žensk (glej prispevek na spletni strani: <http://www.bbc.com/news/world-europe-35250903> (18. november 2016)).

³¹ V *Dnevniku* je bil članek o navedeni temi objavljen na zadnji strani pod naslovom *Množični silvestrski spolni napadi na ženske v Kölnu šokirali Nemce*, v *Delu* pa na šesti strani pod naslovom *Napačna strpnost in neuspešna integracija*.

³² Odločba Ustavnega sodišča RS U-I-172/94 z dne 6. oktobra 1994.

³³ Nekaj tipičnih primerov sovražnega govora v medijih, ki pomeni zlorabo svobode tiska, glej na spletni strani Sveta za odziv na sovražni govor, 2015.

vzdržati, njihova etična pravila pa jim nalagajo, da sovražni govor tudi aktivno preprečujejo s tem, da se nanj odzovejo in ga obsodijo.³⁴

Sklep

V demokratični družbi je treba dopustiti javno in odprto razpravo o zadevah, ki so pomembne za javnost. V tem okviru je treba dopustiti tudi ostre in provokativne izjave, ki posegajo v pravico do osebnega dostojanstva drugih ljudi, še zlasti če so namenjene razpravi o temi, ki je pomembna za javnost. Če pa gre le za spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti proti določeni skupini ljudi, torej za sovražni govor, ki ne pomeni prispevka k razpravi o temi v javnem interesu, morajo državne oblasti na tak način zlorabljenico pravico do svobode izražanja omejiti oziroma sankcionirati. Če tega ne bi storile, bi s svojim pasivnim ravnanjem tudi same pripomogle h kršenju pravice do osebnega dostojanstva in varnosti oseb, ki so bile s sovražnim govorom napadene.

Literatura

- ČEFERIN, ROK IN ŠPELA MEŽNAR (2014): Hate Speech and Anonymous Internet Comments: How to Fight the Legal Battle in Slovenia? *Annales* 24: 477–489.
- ČEFERIN, ROK (2017): *Sovražni govor kot zloraba svobode izražanja*. Zbornik SAZU, v postopku objave.
- ČEFERIN, ROK (2013): *Meje svobode tiska. Analiza sodne prakse Ustavnega sodišča Republike Slovenije in Evropskega sodišča za človekove pravice*. Ljubljana: GV Založba.
- ČOKL, VANESSA IN STA (2015): Prijava policiji zaradi »krogel na begunsko krizo«. *Večer*, 27. avgust. Dostopno na: <http://www.vecer.com/clanek/201508276138337> (24. julij 2017).
- DRUŠTVO NOVINARJEV SLOVENIJE (2010): *Kodeks*. Dostopno na: <http://novinar.com/drustvo/o-nas/dokumenti/kodeks/> (22. julij 2017).
- HARRIS, DAVID, MICHAEL O'BOYLE IN COLIN WARBRICK (2009): *Law of the European Convention on Human Rights*. Druga izdaja. Oxford: Oxford University Press.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF JOURNALIST (IJF) (1954/1986): *IJF Declaration of Principles on the Conduct of Journalists*. Dostopno na: <http://www.ifj.org/about-ifj/ifj-code-of-principles/> (22. julij 2017).
- KOROŠEC, ESTERA (2016): *Etične dileme urednikov, novinarjev in fotoreporterjev pri*

³⁴ Kodeks Društva novinarjev Slovenije (2010), 21. člen: »Spodbujanje k nasilju, širjenje sovraštva in nestrpnosti ter druge oblike sovražnega govora so nedopustni. Novinar jih ne sme dopustiti, če pa to ni mogoče, se mora nanje nemudoma odzvati oziroma jih obsoditi.«

- poročanju o migrantih*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FDV.
- MACDONALD, RONALD ST. JOHN, FRANZ MATSCHER IN HERBERT PETZOLD (1993): *The European System for the Protection of Human Rights*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- SVET ZA ODZIV NA SOVRAŽNI IN DISKRIMINATORNI GOVOR (2015): 3. javni odziv Sveta za odziv na sovražni govor. Dostopno na: http://www.mirovni-institut.si/wp-content/uploads/2015/01/Svet-za-odziv-na-sovra%C5%BEni-govor_Odziv-3.pdf (18. november 2016).
- ŠTURM, LOVRO (UR.) (2002): *Komentar Ustave Republike Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
- POLER KOVAČIČ, MELITA (2004): *Novinarska (iz)virnost: Novinarji in njihovi viri v sodobni slovenski družbi*. Ljubljana: FDV.
- SPLICHAL, SLAVKO (1997): *Javno mnenje: teoretski razvoj in spori v 20. stoletju*. Ljubljana: FDV.
- VOBIČ, IGOR (2009): Normativne vrste novinarstva in poročanje o politiki skozi optiko slovenskih novinarjev, politikov in državljanov. *Javnost/The Public* 16: 21–40.
- WEBER, ANNE (2009): *Manual on hate speech*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Pravni in drugi viri

- ADDITIONAL PROTOCOL TO THE CONVENTION ON CYBERCRIME, CONCERNING THE CRIMINALISATION OF ACTS OF A RACIST AND XENOPHOBIC NATURE COMMITTED THROUGH COMPUTER SYSTEMS*. Dostopno na: <http://www.notohatespeech.com/wp-content/uploads/2016/08/AP-Cybercrime.pdf> (6. junij 2017).
- CONVENTION OF CYBERCRIME, ETS NO. 185*.
- DECLARATION OF THE HEADS OF STATE AND GOVERNMENT OF THE MEMBER STATES OF THE COUNCIL OF EUROPE*, adopted in Vienna on 9 October 1993. Dostopno na: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/archives/other_texts/2-vienna/declaration/declaration_vienna_summit_EN.asp (6. junij 2017).
- ECRI (EUROPEAN COMMISSION AGAINST RACISM AND INTOLERANCE) GENERAL POLICY RECOMMENDATION NO. 15 ON COMBATING HATE SPEECH*, adopted on 8 December 2015. Dostopno na: http://www.coe.int/t/DGHL/MONITORING/ECRI/activities/GPR/EN/Recommendation_N15/REC-15-2016-015-ENG.pdf (6. junij 2017).
- RECOMMENDATION NO. R (97) 20 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON "HATE SPEECH"*. Dostopno na: <https://rm.coe.int/1680505d5b> (6. junij 2017).
- RECOMMENDATION 1805 (2007) – BLASPHEMY, RELIGIOUS INSULTS AND HATE SPEECH AGAINST PERSONS ON GROUNDS OF THEIR RELIGION*. Dostopno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17569&lang=en> (6. junij 2017).
- RESOLUTION 1510 (2006) – FREEDOM OF EXPRESSION AND RESPECT FOR RELIGIOUS BELIEFS*. Dostopno na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17457&lang=en> (6. junij 2017).

SODBA EVROPSKE KOMISIJE ZA ČLOVEKOVE PRAVICE, *GLIMMERVEEN IN HAGENBEEK PROTI NIZOZEMSKI*, ŠT. 8348/78, 8406/78 z dne 11. 10. 1979.

SODBA ESČP, *GINIEWSKI PROTI FRANCIJI*, ŠT. 64016/00 z dne 31. 1. 2006.

SODBA ESČP, *HANDYSIDE PROTI ZDRUŽENEMU KRALJESTVU*, ŠT. 5493/72 z dne 7. 12. 1976.

SODBA ESČP, *LE PEN PROTI FRANCIJI*, ŠT. 18788/09 z dne 20. 4. 2010.

SODBA ESČP, *LOMBARDO IN DRUGI PROTI MALTI*, ŠT. 7333/06 z dne 24. 4. 2007.

SODBA ESČP, *NIKULA PROTI FINSKI*, ŠT. 31611/96 z dne 21. 3. 2002.

SODBA ESČP, *NORWOOD PROTI ZDRUŽENEMU KRALJESTVU*, ŠT. 23131/03 z dne 16. 11. 2004.

SODBA ESČP, *OTTO-PREMIINGER-INSTITUTE PROTI AVSTRIJI*, ŠT. 13470/87 z dne 20. 9. 1994.

SODBA ESČP, *VEJDELAND PROTI ŠVEDSKI*, ŠT. 1813/07 z dne 9. 5. 2012.

SODBA ESČP, *GÜNDÜZ PROTI TURČIJI*, ŠT. 35071/97 z dne 4. 12. 2003.

ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA REPUBLIKE SLOVENIJE, ŠT. U-I-141/97 z dne 22. 11. 2001.

ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA, UP-345/01 z dne 5. 2. 2004.

ODLOČBA USTAVNEGA SODIŠČA RS, U-I-172/94 z dne 6. 10. 1994.

SKLEP OKROŽNEGA DRŽAVNEGA TOŽILSTVA V LJUBLJANI, ŠT. KT (0)5875/11-MJ-tp z dne 28. 11. 2012.

SODBA VRHOVNEGA SODIŠČA, IPS 5357/2010-162 z dne 27. 3. 2014.

SODBA VIŠJEGA SODIŠČA V LJUBLJANI, OPR. ŠT. II KP 24631/2010.

SODBA VIŠJEGA SODIŠČA V LJUBLJANI, OPR. ŠT. II KP 24633/2010.

SODBA VIŠJEGA SODIŠČA V LJUBLJANI, OPR. ŠT. II KP 5357/2010.

SODBA VIŠJEGA SODIŠČA V LJUBLJANI, OPR. ŠT. II KP 65803/2012.